

TRABZON İSKENDER PAŞA VAKFI

Ümit KILIÇ*

ÖZ

İskender Paşa, 1512-1533 yılları arasında Trabzon'da dört defa valilik yapmış, bu süre zarfında şehrin imarına yönelik birçok eser yaptırmıştır. Son valilik dönemine tesadüf eden 1531'de, bu eserleri havi bir vakıf tesis etmiştir. Bu çalışma, Trabzon'da bulunan İskender Paşa vakfının, XVI. ve XIX. yüzyıla ait idari ve sosyo-ekonomik yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler; Trabzon, Vakıf, İskender Paşa.

ABSTRACT

Iskender Pasha became the governor of Trabzon four times between the years of 1512-1533. During this period, he had several architectural buildings built. In 1531, when he became the governor for the last time, he established a waqf consisting of these buildings. This study explores governmental and socio-economic structure of the Iskender Pasha waqf in Trabzon in the 16th and 19th centuries.

Keywords; Trabzon, Waqf, Iskender Pasha.

Giriş

Trabzon, Karadeniz sahilindeki stratejik konumu nedeniyle Osmanlı coğrafyasında önemli bir yer tutmaktadır. Sahip olduğu liman ile XVI. yüzyılda Tebriz-Erzurum-Trabzon ticaret yolunun durağı olan kent, Osmanlı ticari hayatının önemli merkezlerinden birisidir¹. Şehzade şehri olan Trabzon'da uzun süre görev yapan valilerden biri olan İskender Paşa, şehrin kültürel ve ticari dokusuna uygun olarak camii, medrese, hamam, büyük bir

---

* Yrd. Doç.Dr. Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. ERZURUM.

¹ Charles Issawi; "The Tabriz-Trabzon Trade, 1300-1900: Rise And Decline of a Route.", *IJMES*, Vol. II, New York 1970, pp.18-27.

han ve çeşmeler bina ettirmiştir. Kurduğu vakfın hayratı camii ve merdeseden ibaret olup evkafını ise hamam, han, birtakım bahçeler ve mahzenler oluşturmuştur. 1531'de tanzim edilen vakfiyenin günümüze ulaşabilmiş üç nüshası bulunmaktadır. Ayrıca muhtemelen 1844 yılı civarında yazılan, özellikle de Taş Han'la ilgili ayrıntılı bilgi veren bir masraf kaydından da, vakfın XIX. yüzyıldaki durumu hakkında birtakım bilgiler elde edilmektedir. Bu açıdan vakfın kuruluşundaki ekonomik ve sosyal şartları ortaya konulabildiği gibi yaklaşık üç yüz yıl sonraki bir dönemde de vakfın genel durumu tespit edilebilmektedir.

1-İSKENDER PAŞA VE TRABZON'DAKİ VAKIF ESERLERİ

a-İskender Paşa

İskender Paşa, Kastamonu Ayanı Mustafa Bey'in² oğlu olup Yavuz Sultan Selim döneminde Trabzon Sancakbeyidir. Trabzon valiliğine muhtelif dönemlerde dört kez atanmış, toplam on iki yıl valilik yapmıştır. Valilik süresi Osmanlı Devleti'nin bürokratik geleneği içerisinde hayli uzun bir zamanı ihtiva etmektedir. İskender Paşa'nın, Trabzon valiliği ile ilgili dikkate değer diğer bir husus da Trabzon Sancakbeyi Yavuz Sultan Selim'in Nisan 1512'de Osmanlı Padişahı olmasından sonra Trabzon'a atanan ilk sancakbeyilerinden olmasıdır. İskender Paşa'nın Trabzon'daki ilk valiliği 1512-1513 yılları arasında olup kısa bir süre devam etmiştir. Paşa'nın bu dönemde Şah Kulu isyanı ile uğraştığı görülmektedir. Şah Kulu'nun Amasya'yı ele geçirmesi üzerine buraya yardıma gelerek şehrin kurtarılmasını sağlamıştır.

Daha sonra Kastamonu'ya atanan İskender Paşa, 1518'de ikinci kez Trabzon'da vali olarak görevlendirilmiştir. İskender Paşa bu dönemde şehirde *Şark Meydanı* adıyla anılan yerde, 1519'da bir çeşme yaptırdı. Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta geçmesi ile İskender Paşa'nın 1520'de Sivas valiliğine atandığı görülmektedir. Ancak Sivas valiliği kısa sürdü ve kendi yerine atanan Lala Sinan Paşa, Sivas valiliğine, İskender Paşa ise üçüncü defa Trabzon valiliğine atandı. Kısa süreli bu valiliğinde imar faaliyetlerini devam ettirdi. İskender Paşa iki yıl süren üçüncü valiliğinde dönemin Hoca Halil Mahallesi'nde ikinci çeşmesini yaptırdı. Osmanlı

---

²Tahrir kayıtlarına göre Mustafa Paşa'nın babası (İskender Paşa'nın Dedesi), Bıyıklı Mehmed Paşa olup, Yavuz Sultan Selim'in mu'temedi ve mirâhuru'dur. Oğlu Mustafa Paşa olup, devrin önemli şahsiyetlerinden Üveys Paşa da kardeşidir. Bıyıklı Mehmed Paşa, torunu İskender Paşa'nın ilk Trabzon valiliğinden sonra 1514 yılında Trabzon valisi olmuştur. Bkz. TKGM. Kuyûd-u Kadime. *TD.No.29.9a.vd.* Hoca Saadettin Efendi; *Ta'cü't-Tevârih.* c.IV, Haz. İsmet Parmaksızoğlu. Ankara 1992.s.162-333. Mehmed Süreyya; *Sicill-i Osmanî. Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye.* c.IV, İstanbul 1997. s.131. Hanefi Bostan; *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat,* Ankara 2002, s.56-57.

Ordularının Macaristan'a yöneldiği 1526'da Sivas Valiliği'nden dördüncü defa Trabzon valiliğine atanan İskender Paşa, 1533'deki vefatına kadar bu görevini sürdürdü. Macaristan Seferini uygun bir zemin olarak gören Celâlîler, Kalender Şah'ın önderliğinde ayaklandılar. Vezir-i azam İbrahim Paşa ayaklanmayı bastırmak için harekete geçince İskender Paşa da Temmuz 1527'de Sivas'a hareket etti. Ayaklanmanın bastırılmasını müteakip 1528'de Trabzon'a döndü. Şebinkarahisar'da çıkan Bozok'lu Celal ayaklanmasının batırılmasında da önemli bir rol oynadı. 1529'da ise kendi adını taşıyan camii ile medreseyi yaptırdı. 1533'de vefat eden İskender Paşa, Trabzon'da medfun olan ilk validir. Kısa ifadelerle yazılan mezar taşından vezir payesi aldığı anlaşılmaktadır. Valilerin vezir rütbesi almaları Kanuni döneminde yaygınlaştığından İskender Paşa'nın bu unvanı alan ilk valilerden olduğu ifade edilebilir. Kabri, yaptırdığı İskender Paşa Camii'nin haziresinde bulunmaktadır³.

b-Vakıf Eserleri

1-İskender Paşa Camii

1529'da yaptırılan İskender Paşa Camii, dikdörtgen şekilli olup tek kubbeli bir camidir. Düzgün kesme taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Harimin üzerini örten sekizgen bir kasağa oturan büyük bir kubbe, cepheden beş bölümlü bir son cemaat yeri, bundan sonra gelen geçiş mekânı ve bu kısmın üzerindeki ortada tek iki yanında yarım kubbeleri ile dikkati çeker. Harimin kuzeyinde yer alan mahfil iki sütun üzerine oturtulmuş olup yanlardan duvara raptedilmiştir. Bu bölüm sayesinde camiye genişlik kazandırılmıştır. Minaresi, caminin kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Sekizgen planlı kaide saçak hizasına kadar uzun tutulmuştur. Yuvarlak gövdeli sıralı olarak beyaz taş ve tuğladan yapılmıştır. Tek şerefeli olup gövdeden şerefe altına bir bilezikle geçilmektedir. Cami, 1882 yılında önemli bir tamirattan geçirilmiştir. Cumhuriyet döneminde de üç defa tamir edilen cami bu sebep-

³ Feridun Bey; *Münşeat'üs-Selâtin*, c.I, İstanbul 1247, s.479. Âşık Mehmed b.Ömer; *Menâzir'ül-Avâlim*, c.II, Süleymaniye Ktb. Nr.616,vd.29a-b. Halil Edhem; "Osmanlı Kitabeleri", *TOEM*. VIII/48, s.346. Hüseyin Hüsameddin; *Amasya Tarihi*, c.III, İstanbul 1927, s.293-299. Trabzon Salnamesi; XVI. Trabzon 1313, s.65. Hüseyin Albayrak; *Fetihten Kanuni'ye Trabzon. İdari Yapılaşma ve Dönemin Trabzon Valileri*, Trabzon 2000, s.80. Ömer Akbulut; *Trabzon; Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler*, c.I, Trabzon 1955, s. 128-130. Mahmut Goloğlu; *Trabzon Tarihi. Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Trabzon 2000, s.39-45. Hüseyin Albayrak; *Tarih İçinde Trabzon Valileri (1461-2007)*. Trabzon 2008, s.37-54. Hanefi Bostan; *XV.-XVI. Asırlarda Trabzon*, s.58-61. Tayyip Gökbilgin;"XVI. yy. Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi" *Belleten XXVI/102*, Ankara 1962, s.306. Şakir Şevket; *Trabzon Tarihi*. Ankara 2001, s.134. Şahabettin Tekindağ; "Trabzon" *İA. XII/2*, İstanbul 1979, s.455-477.

le orijinalinden farklılıklar göstermektedir⁴.

2-İskender Paşa Medresesi

Medrese, belediye binasının doğu cephesine bitişik iki katlı olup Trabzon'da son yıllara kadar ayakta kalabilen en eski medreselerden biri idi. İki katlı olup "U" biçiminde ve on beş ila yirmi arasında odası bulunmaktaydı. Yapım tarihi tam olarak bilinmemekle beraber -vakfiyeden yola çıkarak- caminin yapıldığı 1529 yılında inşa edildiği söylenebilir. 1875'de dönemin valisi Saffet Paşa tarafından tamir edilerek vakıf için birkaç dükkânında eklendiği medrese, 1950'li yıllarda yıktırılmıştır. Evliya Çelebi bir adet de dar'ul-kurra'dan bahsetmektedir, ancak vakfiyede böyle bir eserden bahsedilmediği gibi böyle bir yapı günümüze de ulaşmamıştır⁵.

3-İskender Paşa Hamamı

Çarşı Mahallesi'nde Taş Han'ın batısında, Çarşı Camiinin güneyinde yer alan İskender Paşa Hamamı, dikdörtgen bir plana sahiptir. Batısı erkeklere doğusu ise kadınlara tahsis edilmiştir. Bu özelliği ile çifte hamam olarak ta anılmaktadır. Ortası yüksek kenarlı ve sekizgen bir çatı ile örtülüdür. Kesme taş, moloz taş ve mermer kullanılarak inşa edilmiştir. Kaynaklarda Paşa Hamamı olarak da zikredilmektedir. Yapılış tarihi tam olarak belli değildir. Vakfiyede hamamların 1531'den önce inşa ettirildiği anlaşılmaktadır ki buna göre 1521-1533 yılları arasında yaptırılmış olunmalıdır. 1889'da ve iki defa da Cumhuriyet döneminde etraflıca tamir görmüş olup erkekler kısmı halen hizmet vermektedir. Evliya Çelebi, bu eserden "...çifte ve gayet müfferih bir hammamdur..." diye zikretmektedir.⁶

4-Taş Han

Çarşı Mahallesi'nde bulunan Taş Han'ın 1531-1533 yılları arasında İskender Paşa tarafından yaptırıldığı ifade edilmekle beraber vakfiyesi, 1531'de tanzim edildiği için eser 1531'den önce yapılmış olmalıdır. Ancak vakfiye, Han'ın İskender Paşa tarafından yaptırıldığını zikretmekle beraber tarih hususunda net bir bilgi vermemektedir. Osmanlı devri avlulu iki katlı şehir hanlarının güzel bir örneğidir. Kare plana sahiptir. Kuzey cephesinde

⁴ Murat Yüksel; *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitabeler*, c.I, Trabzon 2000, s.99-105. Goloğlu; *Trabzon Tarihi*, s.45. Hüseyin Albayrak; *Trabzon İskender Paşa Külliyesi*, Ankara 1988, s.20-38. Şamil Horuloğlu; *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Ankara 1983, s.85.

⁵ Albayrak; *İskender Paşa Külliyesi*, s.39-41. Horuloğlu; *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, s.85. Cahit Baltacı; *XV-XVI. Asırda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s.596. Şakir Şevket; *Trabzon Tarihi*, c.2, İstanbul 1254, s.154.

⁶ Albayrak; *İskender Paşa Külliyesi*, s.56-58. Yüksel; *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri*, s.229. Evliya Çelebi; *Seyahatnâme*, İstanbul 1314, c.2, s.90. Tekindağ; "Trabzon", s.473. Haşim Karpuz; "Trabzon'da Türk Devri Hamamları", *Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi II, 1-3 Haziran 1988*, Samsun 1990, s.370-412.

giriş kapısı olup, girişin solundaki diğer bir merdivenle ikinci kata çıkılmaktadır. Alt katta on yedi üst katta ise yirmi dört oda bulunmaktadır. Tarihi süreç içerisinde cepheleri üç kemerli olan bu hanın, revaklı koridorları vardır. Kemerler tuğladan yapılmıştır. Çatı kiremit örtülü olup Bayburt taşından bacalar konurulmuştur. Han, 1890'da geniş kapsamlı bir tamirat geçirmiştir⁷.

5-Çeşmeler

İskender Paşa adını taşıyan üç çeşmeden ikisini İskender Paşa'nın kendisi, diğerini ise vefatından sonra aile bireyleri yaptırmıştır. İlk çeşme, Cami'nin doğusunda 925/1519'da sivri kemerli ve tek cepheli olarak yaptırılmış birkaç defa yıkıma uğramış ancak eski yerine yakın bir mahalde yeniden inşa ettirilmiş ve kitabesi konulmuştur. Kitabe Arapça olup Hicri 925 yılı ebced hesabıyla tarih olarak düşülmüştür. Diğer çeşme ise Pazarkapı Mahallesi'nde bulunan Hoca Halil Camii'nin karşısında yer almaktadır. Düz cepheli ve iki kademeli saçağı olan ve yol seviyesinin altına inen çeşme, 930/1523 tarihli bir kitabeye sahiptir. Üçüncü çeşme ise Pazarkapı Mahallesi'nde olup 965/1558 tarihli bir kitabesi vardır. İskender Paşa'nın vefatından sonra bitirildiği için aile bireylerince yaptırılmış olmalıdır⁸.

2-VAKFİYESİ

İskender Paşa vakfına ait üç adet vakfiye sureti bulunmaktadır. Bunlardan ilki Trabzon'un 1583 yılına ait tahrir defterinde⁹, diğer iki nüsha ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde kayıtlıdır.¹⁰ Vakıflar arşivindeki bu iki suret de Arapça'dır. Vakfiyeler el yazmasıdır. Yazı karakterleri ve satır sayıları birbirlerinden farklılık arz etmektedir. 590 no'lu surette metnin kenarlarına evkafa ait mallarla ilgili Türkçe notlar düşülmüştür. Dua ile başlayan Vakfiye'de dünya hayatının geçiciliği, vakfın İslam Dini'ndeki fikhî temeli, İskender Paşa'nın vakıf tesisindeki amacı zikredilmektedir. Akabinde sınırları ile birlikte vakıf mülkleri, vakfın hayratı, personel ve idari

⁷ Horuloğlu; *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, s.106-108. Haşim Karpuz; *Trabzon, Trabzon 1990*. s.55. Necmeddin Aygün; "XVIII. yy'da Trabzon'un Ticari Yapıları" *Uluslararası Dil Edebiyat Sempozyumu, 3-5 Mayıs*, Trabzon 2001, s.260. Yüksel; *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri*, s.219. P.Minas Bijişkyan; *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası*, İstanbul 1969, s.54. Yüksel; *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri*, s.219. Salina Ballance; "Trabzon'da Erken Devir Türk Yapıları", *Bir Tutkudur Trabzon*, İstanbul 1997, s.235-257.

⁸Yüksel; *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri*, s.173-177. Albayrak; *İskender Paşa Külliyesi*, s.44-53. Tekindağ ; "Trabzon" , s.473-474.

⁹ TKGM. Kuyûd-u Kadime, *TD.No.29.7a-8a.vd.*

¹⁰ "Mustafa Bey Oğlu İskender Paşa Vakfı" *VGMA.590*. "İskender Paşa Bin Mustafa Bey Vakfı" *VGMA. 651*.

görevliler zikredilmekte ve sonunda vakfın hukuki konumu ve dağıtılmaması için yapılan beddua ile sona ermektedir. Vakfiyenin tanzim yılı ise 1 Muharrem 938/15 Ağustos 1531'dir. İki surette de ana metin aynı ifadelerle bulunmaktadır. Ancak 651 no'lu suret buna ek olarak Şuhûd'ül-hâl başlığı altında suretin yazıldığı yıla ait şahitlerin isimleri yazılıdır¹¹. Devamında ise 1259/1843-44 yılı varidât ve 1258/1842-1843 yılına ait giderleri yazılmıştır. Bundan dolayı suret 1843-1844 yılı civarında kaleme alınmış olmalıdır. 590 no'lu suret iyi bir biçimde korunurken, 651 no'lu suretin bazı sayfaların harf ve rakamların okunmalarını engelleyecek ölçüde tahribata uğradığı görülmektedir.

3-KURULUŞ YILLARINDA İSKENDER PAŞA VAKFI

a-Hayrat ve Evkafı

İskender Paşa Vakfı'nın hayratı vakfiyenin tüm suretlerinde; "... *Bu vakıfların galle ve varidâtı Trabzon Şark Meydanında Vâkıfın bina eylediği câmînin mesâlihî ile mezbur camînin civarında binâ eylediği medresenin mesâlihine tayin eyledi...*" şeklinde zikredilmektedir. Vakfiye, vakıf mallarının vasıflarını ve buldukları yeri komşu mülkler ve yerler ile beraber zikrederken, getirdiği gelirler hakkında herhangi bir bilgi ihtiva etmemektedir. Vakfiyede, vakıf malları on başlık altında ele alınmaktadır. İlk olarak Trabzon'da Sur dışında bedesten'in yakınında Hacı Kasım Mescidi Mahallesi'nde biri erkeklere, diğeri bayanlara mahsus olmak üzere iki hamam zikredilmektedir. Hamamların kuzeyinde ana yol, güneyinde Kenisanoğlu Mihal mülkü ve Yanioğlu Ruhban mülkü, doğusunda Abdullohoğlu Hamza mülkü, batısında ise Dalakçı Kiryakos mülkü bulunmaktadır. Trabzon İskelesine yakın dört duvarı üst katta, geri kalanı alt katta olan sekiz hücreli mahzen ise ikinci olarak zikredilen vakıf mülküdür. Bu mahzenin kuzeyinde deniz, batısında ana-yol, güneyinde ise Muazzama-yı Harun vakfı mülkleri vardır. Vakfın diğeri bir evkafı ise İskender Paşa'nın İpekçi Yakup'tan satın aldığı ve güneyinde Hacı Kasım Mülkü, doğusunda Halepli Hoca Semmanoğlu, Hoca Mehmed mülkü, batısında Yahşi Ali Vakfı ve kuzeyinde anayol bulunan dükkândır. İskender Paşa vakfının en önemli ve en çok gelir getiren mülklerinden birisi de, vâkıfın yaptırdığı ve Taş Han olarak bilinen Han'dır. 1531'de sınırları şöyledir: batı ve kuzeyi ana-yol, doğusu nalband dükkânı, güneyi ise Acemoğlu Mehmed mülkü ile çevrilidir. Menziller de

¹¹Şuhûd'ül-hâl; Fâhru'l-efâhîr ve'l-ekâbir Ali Çelebi Miralay, Fâhru'l-mutemed Muslihiddin Ebi Abdullah el Mütevellî, Fâhru'l-ayân Mehmed Çelebi, Fâhru'l-ihvân Mevlana Muhsin b. İbrahim, Mevlana Mehmed b. Musa El-Erzincani, Ve Mevlana Hişam b. ...?..." , Ve Hamza b. Ali, Ve Hişam b. Hamza el-huffâz, Ve Sinan Ağa b. Abdullah, Kapucubaşı Hasan Ağa, Ve Hüsrev b. Abdullah, Ve Gazi Kethuda Hişam b. Ali el-Kilârî, Ve Nebi b. Süleyman.

vakfın gelir kaynakları arasındadır; üstü oda, altı mahzen olan, güneyi Frenkhisarı yanındaki sokak, kuzeyi deniz sahili, batısı Zağraf Mahallesi ile çevrili olan ve Berkoz olarak adlandırılan menzil, evkaf arasında zikredilmiştir. Zağraf Mahallesinde bulunan güneyi Kuyumcu Homrik mülkü, doğusu deniz, kuzeyi Estarik Amender mülkü ve zimmî bahçesi, batısı ise ana-yol ile sınırlı olan mahzen ve güneyi ana-yol, kuzeyi deniz, doğusu Değirmendere Suyu, batısı Kızıltaş nam mahal ile çevrili olan ve deniz sahilinde bulunan büyük ve küçük mağara ile yakınlarında bir kıta mezraa vakfın diğer evkafları arasında sayılmaktadır. Caminin avlusunda olan meyve ağaçları ve bahçenin tamamı da vakıf mülkü arasında olup bunlar caminin hademesine şart koşulmuştur. Trabzon şehri haricinde Rize Nahiyesinde Yofa ve Ruşen Mahallelerinde Derviş Değirmeni olarak adlandırılan iki değirmen, Of Nahiyesinde deniz kenarında mahzenlerin yakınında bulunan bir değirmen İskender Paşa tarafından vakfedilmiştir. Of Nahiyesindeki değirmen İskender Paşa'nın babası Mustafa Bey'in ruhu için Kur'an okumasına tahsis edilmiş, tilaveti ise caminin imamına şart koşulmuştur.

Tablo I- İskender Paşa Vakfının Evkafı (1531)

Vakıf Malları	Yeri
Çifte Hamam/Paşa Hamamı	Hacı Kasım Mescidi Mahallesi
Mahzen	Trabzon İskelesi Mevkii
Dükkân	Hacı Kasım Mülkü'ne bitişik
Han / Taş Han	Çarşının bitişiğinde
Menzil - Bir Oda ve Mahzen	Zağraf Mahallesi ile deniz arasında
Büyük ve Küçük Mağara	Değirmendere Suyu Mahalinde
ile Mezraa	deniz kenarında
Meyve Ağaçları ve Bahçe	Cami'nin bahçesinde
İki Değirmen / Derviş Değirmeni	Rize'de Yofa ve Ruşen Mahallelerinde
Değirmen	Of Nahiyesi'nde Deniz Kenarında
	Mahzenlere bitişik.

Tabloda vakfiyenin tanzim yılı olan 1531'e ait vakıf mülkleri verilmektedir. Ancak vakfın kuruluşundan kısa süre sonra vakıf mallarında değişiklikler göze çarpmaktadır. Şeriye sicillerinden, vakfiyede adı geçmeyen "buka"nın 1560 civarında vakfa dâhil edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca vakfın mütevellisi yoluyla birtakım borçlar verildiği ve karşılığında %15 "mu'amele" uygulandığı görülmektedir¹². Ancak bu tarihlerde meydana

¹²Trabzon Şeriye Sicili; Nr.1812/125b-4/h.1029. TŞS; Nr.1822/65b-2/h.1031. TŞS; Nr.1900/3b-1/h.1048.

gelen bir salgın hastalık -muhtemelen veba veya kolera- şehrin nüfus ve ekonomik dengesini sarsmıştır. Azalan nüfusa paralel olarak vakfa ait malların gelirleri çok büyük miktarlarda düşmüştür. Bu şartlar altında vakfın maddi kayıplara uğraması ve yeni kaynaklar bulunmaya çalışılması dolayısıyla evkafta değişiklik olması olağan bir durumdur. Vakıf mülklerinden Paşa Hamamı'nın 1620'lerde bile harabe halde bulunması bu olayın sonuçları açısından dikkat çekici bir örnektir¹³. Ayrıca Kili ve Akkirman'ın alınmasından sonra Karadeniz'in kapalı bir Türk denizi haline gelmesi bölgede geçmişten beri süregelen uluslar arası ticaretin duraksamasına yol açmıştır. Osmanlılar, Rusların, İngilizlerin ve Hollandalıların ısrarlı taleplerine rağmen Trabzon Limanı'nı uluslararası ticarete açmaya yanaşmamıştır. Ticaret sadece Türk bandıralı gemilerle gerçekleşmiş, bunun sonucunda Trabzon'un ticari durağanlığı devam etmiş, bu durum şehirdeki sosyal ve ekonomik olgulara da yansımıştır¹⁴.

b-Personel Rejimi ve Ücretler

Vakfiyede, İskender Paşa Vakfı'nın idareci ve personel istihdamı ile ilgili verilere de rastlanmaktadır. Ancak, bu bölüm alışıl gelen vakıf belgelerinin aksine az bilgi verilerek geçilmiş, sadece meslek isimleri ve ücretleri zikredilmiştir. Cüzhân ve karilerin haricinde personelin vasıfları ve görevleri ile ilgili bilgi verilmezken, görevlilerden medresede müderrislik yapan Mevlana Hacı Halil ile müteveli ve nazırlık görevini birlikte yapan Yusuf oğlu Hacı Hüseyin'in isimi kaydedilmiştir. Buna göre Müteveli ve Nazırlık görevini ilk olarak Yusuf oğlu Hacı Hüseyin'e sonra ise vâkıfın evlad ve torunları ve neslinden gelen oğulların "*erşed*"ine, eğer nesli tükenir ise azat olmuş kölelerinden sâlih olanlara ve eğer onların da nesli kesilir ise zamane kadısının uygun göreceği birinin tayin edilmesine şart koşulmuştur. Vakfiyeye göre müteveli, nazır ve müderris on dirhem ile en çok ücrete sahip kişilerdir. Farraş ise yarım dirhem ile en az ücreti alan görevlidir.

¹³Ronald Jenings; "Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640.", *JOESHO*, Vol.38/3, Leiden 1990, s.283-287.

¹⁴ Karadeniz'in Kapalılığı Meselesi İçin Bkz. İdris Bostan; " Karadeniz'in Dış Ticarete Kapalı Olduğu Dönemde Trabzon Limanı"; *Trabzon Tarihi İlmî Toplantısı*, Trabzon 1999, s.303-307. Şerafettin Turan; "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", *I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988, s.147-158. Kemal Beydilli; "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Mirî Ticaret Teşebbüsü", *Belleten CCXIV*, Ankara 1991, s.687-755.

Tablo II- İskender Paşa Vakfı Personel, Ücretler ve Sair Masraflar. (1531)

Personel	Sayı	Ücret	Birim
Mütevelli	1	10	Dirhem
Nâzır	1	10	Dirhem
Müderris	1	10	Dirhem
İmam	1	5	Dirhem
Hatip	1	4	Dirhem
Müezzin	1	4	Dirhem
Kâtip	1	3	Dirhem
Câbi	1	3	Dirhem
Camii temizliği için Ferraş	1	3	Dirhem
Kâri	4	2	Dirhem
Cüzhan	3	3	Dirhem
Şadırvan ve Helâ temizliği için Ferraş	1	0,5	Dirhem
Camii Mahallindeki Reis	1	1	Dirhem
Camii mefruşat ve aydınlanma giderleri	-	1	Dirhem
Toplam	-	59,5	Dirhem

Vakıf personelinden cüzhanların, Vâkıfın kabrinde her gün bir cüz Kur'an okumaları, karilerin ise Cuma günleri mahfilde Kur'an okumaları şart koşulmuştur. Toplam personel sayısı *on sekizdir*. Vakıf çalışanları idari ve hizmet personeli olarak kendi içinde ikiye ayrılır. Mütevelli, nâzır ve câbi vakfın yönetiminden sorumlu olup vakfın idarî personelidirler. Öte yandan imam ve müderris, her ne kadar hizmet personeli olarak kabul edilseler dahi imam, camii ve müderris de medrese kurumları içerisinde idari bir sorumluluk taşımaktadırlar. Vakıf hizmetleri de ayrıca kendi içinde cihat-ı ilmiyye ve cihat-ı bedeniyye olarak ikiye ayrılmaktadır. İlim tahsili gerektiren müderrislik, hitabet, imamet, mütevellilik ve benzeri görevler cihat-ı ilmiyye, kol gücüne ve zanaatkârlığa dayanan farraşlık, türbedarlık, necarlık, gibi hizmetlerde cihat-ı bedeniyye olarak adlandırılmaktadır¹⁵. İskender Paşa vakfının Mütevelli, nâzır ve câbi olmak üzere üç personeli idari, diğerleri ise hizmetli personeldir. Sadece üç personel cihat-ı bedeniyye hizmeti vermektedir. Personel için harcanan günlük miktar 58,5 dirhem iken bir dirhem de Cami'nin mefruşat ve aydınlanma için kullandığı yağ giderlerine tahsis edilmiştir. Vâkıf, bu giderlerin mütevelliyeye arz ettikten sonra kadiya arz edilmesini ve vakfın gelirlerinin fazla vermesi durumunda ise bu fazlalığın camii ve medresenin rakabeleri için tutulması, hiçbir yere harcanmaması ve hiçbir kişiye infak ettirilmemesini şart koşturmuştur. Vakfın

¹⁵ Ahmet Akgündüz; *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*", Ankara 1988, s.249.

malları diğer sahih vakıflarda olduğu gibi satılamaz, rehin verilemez, alınmaz, hibe edilemez ve miras bırakılamazdı. 1531’de kurulan İskender Paşa vakfı, her yönüyle XVI. yüzyıl Osmanlı vakıf sisteminin tipik bir örneğini temsil etmektedir.

4-1842-44’TE İSKENDER PAŞA VAKFI

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti ile birlikte Trabzon’un şehir hayatına da şekil vermiş, Osmanlı Devleti’nin bu yüzyılda Ruslarla yaptığı üç büyük savaş Trabzon’un sosyal ve ekonomik hayatına büyük ve önemli etkilerde bulunmuştur. 1829 Osmanlı-Rus savaşı sonucunda Osmanlı Devleti, yenilgisinin bedeli olarak ağır şartlarla Edirne antlaşmasını imzalamıştı¹⁶. Bu olay, Osmanlı Devleti’ni içine düşürdüğü kötü vaziyetin aksine, Trabzon Şehri’nin nüfus ve daha da ironik bir şekilde ekonomik olarak büyümesinin sebebi olmuştur. Rus işgali altında kalan bölgelerdeki Türkler büyük ölçüde Trabzon şehrine göç etmişlerdir. 1813’lerde şehre gelen seyyahların kayıtları ve 1830 Osmanlı nüfus sayımının ışığında Trabzon’da toplam nüfus 13.000 ila 15.000 civarında iken 1835’de ise sadece Türk nüfusu 25.000 kişiye yükselmiştir. 1835’de şehrin toplam nüfusu ise batı kaynaklarında 30.000 civarında zikredilmektedir. Aynı kaynaklar Trabzon’daki gayrimüslim nüfusun bir kısmının Trabzon’a ticaret yapmak için gelip yerleşen Avrupalı tüccarlar olduğunu da ifade etmektedirler. Bu nüfus artışı sonraki yıllarda da hızla devam etmiş, 1850’lerde 50.000 rakamına ulaşmıştır.

Nüfustaki bu inanılmaz artışın ana nedeni güçler değildir, asıl önemli etken mevcut ekonomik kalkınma ve bunun sonucunda Trabzon’un bir cazibe merkezi olmasıdır. 1829 savaşının Trabzon’a en büyük etkisi ekonomik alandadır. Harbin sonunda Trabzon’un uluslararası ticarete açılması, şehrin ekonomik olarak büyümesini sağlamıştır. 1830-1835 yılları arasında Trabzon’daki ticaret hacmi %140 gibi bir oranla artış göstermiş, sonraki yıllar, sadece yıllık artış bile %60 oranına ulaşmıştır 1856 yılında yapılan Kırım Savaşı da Trabzon’un nüfus ve ekonomik kalkınmasının devamını sağlamıştır. Kırım Savaşından sonra 1860’lara doğru şehir nüfusu 70.000’i bulmuştur.

Her iki savaşın sonunda Trabzon’da yeni zengin sınıflar ortaya çıkmıştır. Bu zengin tüccarlar yaptıkları harcamalarla kentin imarına ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu durumdan şehirdeki vakıf unsurlarının yararlandığı da bilinen bir durumdur. Ancak Trabzon’un bu muazzam büyümesi 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile son bulmuştur. Savaşın neticesinde Osmanlı Devleti, Kars, Ardahan, Batum ve Bayezid bölgelerini Rusya’ya bırakmak zorunda kalmış, Rusya ise Batum ve

---

¹⁶ Enver Ziya Karal; *Osmanlı Tarihi*, c.V, Ankara 1988, s.120

Kars'ı aldıktan sonra Kafkasya üzerinden yeni bir transit yol açmıştır. Böylece Orta Avrupa ile Asya'yı biri birine bağlamış, bu durum ise zaman içerisinde Trabzon ticaret yolunun önemini yitirmesine neden olmuştur.¹⁷ İskender Paşa vakfına ait ikinci bilânçomuz, Trabzon'un bu hızlı değişim periyoduna ait olup, dönemin izlerini kendi bünyesinde barındırmaktadır.

a-Hayrat ve Evkafı

Vakfın hayratında herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak vakfın 1258-59/1842-44 yılına ait bilânçosundan evkafında kuruluş yıllarına göre değişiklikler meydana geldiği görülmektedir. Taş Han ve Çifte Hamam bu dönemde de vakfın en önemli gelir kaynakları olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. 1531'de Değirmendere mahallindeki iki mağara ve mezra 1843-44'de yerini üç ayrı tarlaya bırakmıştır. 1531'de Rize ve Of Nahiyesindeki değirmenler ve mahzenler evkaftan çıkarılmıştır. Trabzon Taşhane'si ve buradaki dolaplar ile Paşa Hamamı'na ait araziler, vakfın evkafı arasına katılmıştır.

Vakfın 1843-44 yılında 89 parça mülkten 8.950 kuruş gelir elde ettiği kaydedilmektedir. Ancak gelirlerin gerçek miktarı, 176 kuruş daha fazla olup toplam 9.126 kuruştur. Bunun bir kâtip hatası mı olduğu yoksa kasıtlı mı yapıldığı hususunda kesin bir işaret yoktur. Gelirlerin tümü kira gelirlerinden sağlanmakta olup onların da büyük çoğunluğu Taş Han'daki dükkân, dolap ve peykelerden elde edilmektedir. Taş Han'ın haricinde ise Kasım Paşa Mahallesi'ndeki Çifte Hamam da denilen Paşa Hamamı, Değirmendere'-sinde bulunan üç parça tarla, birisi Paşa Hamamı'nın avlusunda olmak üzere iki aded menzil arsası, taşhane icaresi, ve mezarlık câmii yakınında bulunan Eski Çeşme'den bozma çarıkçı dükkânı, vakfın diğer gelir sağlayan mülklerini oluşturmaktadır. Bu mülklerden Taş Han yıllık 6.366 kuruş, diğer mülkler ise 2.760 kuruş gelir sağlamaktadır.

---

¹⁷James Brant; "Journey Through a Part of Armenia and Asia Minor", *The Journal of The Royal Geographical Society of London*, Vol. VI, London 1836, pp.186-190. P.M.Stewart ;"Trade and Consular Establishments of Levant", *The British and Foreign Review; European Quarterly Journal*, Vol. III, Londra 1836, pp.311. M.P. Committee; *Journal of Deputation Sent to The East Of The M.P. C. London in 1849*, London 1854, pp.656. Cond. by Freeman Hunt; "Trade of Trebizond in 1852", *Commercial Review*, Vol. XXIX, New York 1853. pp.319-321. İlhan Pınar; "Alman Gezgin Fallmerayer'in Gözüyle XIX. yy'da Trabzon", *Tarih ve Toplum* 27/129, İstanbul 1997. S.10-11. Turgay Üner; "Trabzon" *Doğu Akdeniz Liman Kentleri 1800-1914*, İstanbul 1993 s.45-47. Musa Çadircı; *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.365. Cavit Aksın; "XIX. yy'ın Son Yarısında Trabzon Vilayeti", *Trabzon Tarihi İlmi Toplantısı Bildirileri*, Trabzon 1999, s.197-198.

Tablo III- İskender Paşa Evkafı'nın Toplam Gelirleri (1843-44)

Vakıf Gelirleri	Miktarı	Birim	Mevkii
Taş Han	6.190	Kuruş	Çarşı
Çifte Hamam	2.000	Kuruş	Hacı Kasım Mahallesi
Tarla	300	Kuruş	Değirmendere
Tarla	100	Kuruş	Değirmendere
Tarla	80	Kuruş	Değirmendere
Taşhane	150	Kuruş	Elegosa
Taşhane'ye Ait Dolap	60	Kuruş	Elegosa
Arsa	3	Kuruş	Paşa Hamamı Avlusu
Arsa	7	Kuruş	?
Dükkan	60	Kuruş	Mezarlık Câmii Yanında
Toplam	8.950	Kuruş	

b-Personel Rejimi ve Ücretler

651 no'lu vakfiye sureti 1842-43 yılına ait personel istihdamı ve vakfın giderleriyle ilgili detaylı bilgiler vermektedir. Ancak vakfiyede oluşan fiziki tahribat bazı rakam ve harflerin okunamamasına yol açmaktadır. Eldeki diğer veriler ile bazı değerler yaklaşık olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo III- İskender Paşa Vakfı Personel ve Ücretler. (1842-43)

Görevi	Ücreti	Birim	Adı
Tevliyet	?		...Bey Bin Mustafa Ağa
Nezaret	3	Akçe	...Bey Bin Mustafa Ağa
İmamet	10	Akçe	Osman ve İlyas Efendi
Hitabet	4	Akçe	Osman ve İlyas Efendi
Cüzhan	1	Akçe	Osman ve İlyas Efendi
Aşırhan	1	Akçe	Osman ve Evliya Efendi
Cüzhan	1	Akçe	Osman ve Evliya Efendi
Devirhan	1	Akçe	Osman ve Evliya Efendi
Müderris	10	Akçe	Osman ve Evliya Efendi
Kâtip	3	Akçe	Osman ve Evliya Efendi
Câbi	3	Akçe	Osman ve Evliya Efendi
Müezzin	4	Akçe ¹⁸	Ali Bin Ahmed
Eczahan	1	Akçe	Seyyid Osman Efendi

¹⁸ Belgenin müezzine verilen yevmi ücretin yazıldığı yeri yırtık olduğundan okunamamıştır. Ancak muhasebe kısmında bu göreve ait yıllık ücretin, kuruş cinsinden dahi olsa kayıtlı olmasından yola çıkılarak, yapılan kısa bir hesap ile bu göreve ait yevmi ücretin 4 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Zamm-ı adile hariç yıllık gider; 12 kuruş Buna göre; 12 kuruş *120 Akçe / 354 Gün = 4,06 Akçe. Tam olarak 4.00 Akçe sonuç çıkması için 118 akçenin 1 kuruşa tekabül etmesi gerekmektedir. Ancak 1842-3 yılında akçe / kuruş kurunun bu şekilde olduğunu doğrulayacak herhangi bir kanıt şimdilik yoktur. Tevliyet görevi ile ilgili gelir kayıtları tamamen tahrif olduğu için maalesef aynı çıkarım mütevellî ciheti için yapılamamaktadır.

Buna göre; Vakfiyede 1842-43 yılına ait idareci ve mürtezika sınıfına ait görevliler listesi ve aldıkları ücretler Akçe birimiyle yevmiye, kuruş birimiyle de yıllık olarak kaydedilmiştir. Personel içerisinde en çok ücreti imam ve müderris almaktadır.

c-Vakfın Hizmet Masrafları

Camiî ve medrese için yapılan hizmet masrafları da vakfiyede belirtilmektedir. Özellikle minareye asılan kandiller ve Cami'nin iç aydınlatması için yıllık 20 kıyye miktarında zeytinyağı masrafı olduğu görülmektedir. Bir kıyye zeytinyağı ise 8,5 kuruştur. Kandil, kayyum, süpürge ve şamandıra, ise diğer hizmet masrafları arasında geçmektedir. Harcamalar 260 kuruş olup yıllık gider olarak kaydedilmiştir.

Tablo IV- İskender Paşa Vakfı Hizmet Masrafları (1842-43)

Malzemenin Nevi	Miktarı	Ücreti	Birim
Zeytinyağı	20 Kıyye	170	Kuruş
Kandil Bahaları	-	40	Kuruş
Kayyum	-	60	Kuruş
Süpürge ve Şamdan	-	20	Kuruş
Toplam	-	290	Kuruş

Vakfiyede ayrıca İskender Paşa'nın hayratı içinde olan hamam ve su yollarına ait bakım ve onarım masrafları da kayıt altına alınmıştır. Su yollarının ve hamamın duvar, kazan ve cehennem taşlarının periyodik olarak kontrol edildiği anlaşılmaktadır. Tamir malzemeleri içerisinde geçen balıkyağı ise ilginç bir ayrıntıdır. 2.800 kuruş olan masraflar yıllık olarak kaydedilmiştir.

Bu masraf ve giderler toplam olarak 5.137 kuruştur. Toplam gelir olarak kaydedilen 8.950 kuruş üzerinden Maaş Hazinesi için binde 50 oranında ve Harc-ı Muhasebe hazinesi için binde 10 oranında kesinti uygulanmıştır. Neticede maaş hazinesi için 447,5 kuruş, Harc-ı Muhasebe Hazinesi için 89,5 kuruş kesinti yapılmıştır. Toplam kesinti tutarı 537 kuruştur. Ayrıca Mütevelliden ve Osman Efendi ile Evliya Efendi'den toplam 76 kuruşluk Maaş Hazinesi ve Harc-ı Muhasebe Hazinesi kesintisi yapılmıştır.¹⁹

¹⁹ Daha önce de bahsedildiği üzere vakfın toplam geliri gerçekte 9,126 kuruştur. Dolayısıyla kesintiler bu miktar üzerinden yeniden hesaplandığında gerçek kesinti miktarının 623,56 kuruş olduğu görülmektedir.

Tablo VI- İskender Paşa Vakfında Yapılan Tamir ve Bakım Giderleri (1842-43)

Masraf	Miktar	Ücret	Birim
Su Yollarının Kontrolü İçin		450	Kuruş
Irgat Gündeliği		250	Kuruş
Balıkyacağı	50 Kıyye	100	Kuruş
Kireç	150 Keyl	225	Kuruş
Penbe	11 Kıyye	75	Kuruş
Kınnab ²⁰		37	Kuruş
Asma		30	Kuruş
Kazma ve Kürek		40	Kuruş
Kömür Havzalı		12,5	Kuruş
Hamamcı Eliyle Su Yollarına		445	Kuruş
Su Yolları Memur Ücreti		500	Kuruş
Su Tekne Kapaklarına		60	Kuruş
Hamam Kazanı Tamirine		315	Kuruş
Hamam Kapı ve Tepe Camlarına		135	Kuruş
Cehennem Taşları Tamiri		82	Kuruş
Hamam Duvarı Tamiri		25	Kuruş
Ayakluk Suyuna		18,5	Kuruş
Toplam		2.800	Kuruş

Hazine kesintisi uygulaması Osmanlı'nın kendi bünyesinde yaptığı idari değişikliklerin ürünüdür. XIX. yüzyılda meydana gelen sosyal, siyasi ve iktisadi gelişmelere paralel olarak vakıf müessesesinde de değişiklikler olmuştur. Yapılan en önemli yenilik hiç şüphesiz, *Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti*'nin kurulmasıdır. Nezaretin iç ve dış etkilere hatta teşviklere dayalı çok yönlü kuruluş sebepleri bulunmaktadır. Bunları, çok dağınık bir vaziyette olan vakıf yönetiminin tek elde toplanması, vakıf sektöründe baş gösteren yolsuzlukların kaldırılması, devlet çatısının batı tarzında merkezi bir anlayışla yeniden düzenlenmesi, vakıf potansiyelinden, devletin diğer sektörlerinden yararlanma fikri ve dinî çevrelerin etkinliğini kontrol edebilme düşüncesi gibi eğilimler şeklinde özetlemek mümkündür.

---

²⁰ Kınnab; Kendir Otu, İnce Sicim.

Tablo VII- İskender Paşa Vakfında Yapılan Hazine Kesintileri.
(1842-43)

Kesinti Türü	Kesinti Alanı	Miktarı	Birimi
Tertib-i Maaş-1 Hazinesi	Vakıf Geliri Üzerinden	447.5	Kuruş
Harc-1 Muhasebe Hazinesi	Vakıf Geliri Üzerinden	89.5	Kuruş
Tertib-i Maaş-1 Hazinesi	Mütevelliden Alınan	50	Kuruş
Harc-1 Muhasebe Hazinesi	Mütevelliden Alınan	10	Kuruş
Tertib-i Maaş-1 Hazinesi	Osman ve Evliya Efendi ²¹	13,5	Kuruş
Harc-1 Muhasebe Hazinesi	Osman ve Evliya Efendi	2,5	Kuruş
Toplam		613	Kuruş

Bütün bu gelişmeler doğrultusunda 14 Ekim 1826 tarihinde çıkarılan irâde-i seniyye ile Darphane Nezâretinden ayrılarak “Evkâf-ı Hümayûn Nezareti” adıyla yeni bir nazırlık kurulmuştur. XIX. yüzyılda devletin içinde bulunduğu çok yönlü olaylar sebebiyle, sosyal ve iktisadî konularda yaşanan sıkıntılar halkı yoksul düşürmüştür. Bu duruma vakıf kurma konusunda önceleri emirnamelerle sonraları mevzuat düzenlemeleriyle getirilen sınırlamalar eklenince; bu asırda, daha önceki dönemlerde olduğu gibi çok amaçlı ve zengin vakıflar kurulması imkânı büyük çapta ortadan kalkmıştır. XIX. yüzyılda hayırseverler, müstakil vakıf tesis etmek yerine, daha önce kurulmuş bir vakfa katkıda bulunmayı, mevcut bir vakıf eserin bakım ve onarımını sağlamayı, cami, mescid ve zaviye gibi hayır müesseselerinin ısınma, aydınlatma, temizlik ve donatım giderlerini karşılamayı, burada hizmet gören personelin ücret ve sosyal haklarını iyileştirmeyi, bunların hepsinden daha fazla uhrevi mükâfat arzusuyla kendisi için hatim, mevlit okutup dua ettirmeyi, hayrî ve sosyal gayelerle yardımda bulunmayı amaçlayan, eski dönemlere göre daha küçük kapsamlı vakıflar kurmayı tercih etmişlerdir.²²

Sonuç

Fatih Sultan Mehmet’in fethi ile Osmanlı hâkimiyetine giren Trabzon, Osmanlı siyasetinde adını Yavuz Sultan Selim’in sancak beyliği ile duyurmuştur. Sahip olduğu konum itibarıyla ticari bir durak olan şehir, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim’e ait birçok vakıf eserleri ile daha da bayındır hale getirilmiş, şehirde Türk kimliğinin devam ettirilmesi

²¹ Osman ve Evliya Efendi; Vakıf Görevlileri

²² Yunus Özger; “Akkoyunlu Kutlu Bey Vakfı’nın XIX. Yüzyıldaki Durumu”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, yıl 14, sayı 33, Erzurum 2007, s.231. Ayrıca Bkz. Ahmet Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s.283. Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s.69.

sağlanmıştır. Padişahların yanı sıra Trabzon'da valilik yapan üst düzey bürokratlar da vakıf tesislerine önem vermişlerdir. Yavuz Sultan Selim'den bir müddet sonra Trabzon valiliğine atanan İskender Paşa da aralıklarla dört defa görev yaptığı Trabzon'da kendi mallarından hibeler yaparak, yaptırdığı camii ve medrese için vakıf tesis etmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyo-ekonomik alandaki gidişine paralel bir biçimde İskender Paşa'nın vakıfları da bir takım olumlu ve olumsuz değişikliklere maruz kalmıştır. Ancak yaklaşık 500 yıl önce kurulan vakıf sayesinde, eserlerinin birçoğu Trabzon'da bu gün dahi kamu yararı için hizmet vermeye devam etmektedir. İskender Paşa, vakfiyesinde arzu ettiği amaçlara ulaşmıştır.

Resim 1: İskender Paşa'nın Yaptırıldığı Caminin Haziresinde Bulunan Kabri

Resim II: İskender Paşa Camii

TRABZON İSKENDER PAŞA VAKFI'NIN 1259-1842-3 YILINA AİT EVKAFI

No	Cins	Kıracısı	Vakfın Yeri	Handaki Yeri	Adedi	Süre	Kira Bedeli
1	Oda	Kondubzade Hacı Mustafa Efendi	Han	-	1	1 Yıl	100 Kuruş
2	Oda	Kondubzade Hacı Mustafa Efendi	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
3	Oda	Kondubzade Hacı Murtaza	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
4	Oda	Hacı Emin Ağa	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
5	Oda	Kazzazoğlu Hafız	Han	Fevkani	1	1 Yıl	80 Kuruş
6	Oda	Terzi Simon	Han	Fevkani	1	1 Yıl	80 Kuruş
7	Oda	Hafız Efendi	Han	Fevkani	1	1 Yıl	80 Kuruş
8	Oda	Mübayaacı Keyvork	Han	Fevkani	1	1 Yıl	60 Kuruş
9	Oda	İzci Ali Efendi	Han	Fevkani	1	1 Yıl	90 Kuruş
10	Oda	Gulizade Hacı Esad Efendi	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
11	Oda	Gulizade Hacı Esad Efendi	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
12	Oda	Tayyib Efendi	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
13	Oda	Saatçi Mersum	Han	-	1	1 Yıl	100 Kuruş
14	Oda	Tahir Efendi	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
15	Oda	Kazgancıoğlu Zımmî	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
16	Oda	Hacı Sarzade Efendi	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
17	Oda	Gürünlü Tercanoğlu Artin	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
18	Oda	Temel Efendi	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
19	Oda	..... Kıyanoğlu	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
20	Oda	Karnozoğlu Nikola	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
21	Oda	İsmail Reisoğlu	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
22	Oda	İsmail Ağa	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
23	Oda	Hacı İbrahimioğlu	Han	Fevkani	1	1 Yıl	100 Kuruş
24	Oda	Acı Yordan	Han	Tahtani	1	1 Yıl	80 Kuruş
25	Oda	Konstantin Zımmî	Han	Tahtani	1	1 Yıl	100 Kuruş
26	Oda	Baruçuzade Hacı Ahmet Ağa	Han	Tahtani	1	1 Yıl	100 Kuruş
27	Oda	Süleyman	Han	Tahtani	1	1 Yıl	80 Kuruş
	Kahve	Süleyman	Han	Tahtani	1	1 Yıl	Hali
28	Oda	Hacı Kadioğlu	Han	Tahtani	1	1 Yıl	100 Kuruş
29	Oda	Sabık Dizdar Ağa	Han	-	1	1 Yıl	80 Kuruş
30	Oda	Yazıcıoğlu	Han	-	1	1 Yıl	100 Kuruş
31	Oda	Hacı Vahid Efendi	Han	Tahtani	1	1 Yıl	100 Kuruş
32	Oda	Abdlaziz	Han	Tahtani	1	1 Yıl	100 Kuruş
33	Oda	Acı Nikola	Han	Tahtani	1	1 Yıl	80 Kuruş
	Oda	Acı Nikola	Han	Tahtani	1	1 Yıl	Hali
34	Oda	Tütüncü Tahir	Han	Tahtani	1	1 Yıl	100 Kuruş
35	Oda	Mehmed Efendi	Han	Tahtani	1	1 Yıl	120 Kuruş
36	Oda	Abdullah Efendi	Han	Tahtani	1	1 Yıl	100 Kuruş
37	Oda	Çabkunoğlu	Han	Tahtani	1	1 Yıl	100 Kuruş
38	Oda	Boyacıoğlu	Han	-	1	1 Yıl	100 Kuruş
39	Oda	Hacı Hamzaoğlu	Han	Tahtani	1	1 Yıl	100 Kuruş
40	Oda	Hacı Esad Efendi	Han	Tahtani	1	1 Yıl	80 Kuruş
41	Oda	Hacı Kamil Efendi	Han	Tahtani	1	1 Yıl	70 Kuruş
42	Oda	Veli Bayrakdaroğlu Süleyman Ağa	Han	-	1	1 Yıl	70 Kuruş
43	Oda	Terzi Dükkanı	Han	-	1	1 Yıl	70 Kuruş

44	Dükkân	Kazzaz Hüseyin	Han	...Ortasında	1	1 Yıl	250 Kuruş
45	Dükkân	Kazzaz Hacı İsmail	Han	Taşrasında	1	1 Yıl	270 Kuruş
46	Dükkân	Kazzaz Hasan Efendi	Han	Taşrasında	1	1 Yıl	250 Kuruş
47	Dükkân	Hacı Esad Efendi	Han	Taşrasında	1	1 Yıl	250 Kuruş
48	Oda	Kamil Hafız	Han	-	1	1 Yıl	100 Kuruş
49	Dükkân	Barutçuzade Hacı Ahmet Ağa	Han	Taşrasında	1	1 Yıl	300 Kuruş
50	Dolap	Hacı Esad Efendi	Han	-	1	1 Yıl	60 Kuruş
51	Dolap	Sarrafoğlu Ali Yazıcı	Han	Derununda	1	1 Yıl	15 Kuruş
52	Dolap	İsmail Deneşoğlu Efendi	Han	Derununda	3	1 Yıl	90 Kuruş
53	Dolap	Avni Mehmed Efendi	Han	Derununda	3	1 Yıl	90 Kuruş
54	Dolap	Cankonoğlu	Han	Derununda	2	1 Yıl	60 Kuruş
55	Dolap	.....Hüseyin	Han	Derununda	1	1 Yıl	60 Kuruş
56	Dolap	Hacı İsmail	Han	Taşrasında	1	1 Yıl	30 Kuruş
57	Dolap	Hasan Efendi	Han	Taşrasında	1	1 Yıl	30 Kuruş
58	Dolap	Ganioğlu	Han	Derununda	1	1 Yıl	30 Kuruş
59	Dolap	Kanbur Mehmed Ağa	Han	Derununda	1	1 Yıl	15 Kuruş
60	Dolap	Semercioğlu	Han	Derununda	1	1 Yıl	30 Kuruş
61	Dolap	Barutçuoğlu Hüseyin	Han	Derununda	1	1 Yıl	30 Kuruş
62	Dolap	Bobayguroğlu	Han	Derununda	1	1 Yıl	40 Kuruş
63	Dolap	Kurumlu	Han	Derununda	1	1 Yıl	40 Kuruş
64	Dolap	Halim Usta	Han	Derununda	1	1 Yıl	40 Kuruş
65	Peyke	Cebecibaşoğlu	Han	Üstünde	1	1 Yıl	30 Kuruş
66	Peyke	Malkom	Han	Üstünde	1	1 Yıl	40 Kuruş
67	Peyke	..... Ağa'nın	Han	Üstünde	1	1 Yıl	40 Kuruş
68	Peyke	Mülazım Ahmed Ağa	Han	Üstünde	1	1 Yıl	40 Kuruş
69	Peyke	Hacı Tufan	Han	Üstünde	1	1 Yıl	40 Kuruş
70	Peyke	Terzi Hüseyin	Han	Üstünde	1	1 Yıl	15 Kuruş
71	Peyke	Terzi Ömer	Han	Üstünde	1	1 Yıl	40 Kuruş
72	Hamam	İsmail Bey	Çarşı		1	1 Yıl	2.000 Kuruş
73	Tarla	Bosandanoğlu	Değirmen	Bitişğinde	1	1 Yıl	300 Kuruş
74	Tarla	Mehmed Alioğlu	Değirmen	deresi	1	1 Yıl	100 Kuruş
75	Tarla	Osman Efendi	Değirmen	deresi	1	1 Yıl	80 Kuruş
76	Taşhane		Elegosa		1	1 Yıl	150 Kuruş
77	Dolap	Kazzazoğlu Hafız	Taşhane	Tahtında	1	1 Yıl	60 Kuruş
78	Arsa	Zorbacioğlu Ahmed	Paşa	Hamamı	1	1 Yıl	3 Kuruş
79	Arsa		Avlusu		1	1 Yıl	7 Kuruş
80	Dükkân	Çarıkcı Hüseyin Ağa	Mezarlık	Camii	1	1 Yıl	60 Kuruş
81	Peyke	Terzi Kosbad	Han	Yakımında			
81	Peyke	Terzi Kosbad	Han	Tahtani	1	1 Yıl	30 Kuruş
82	Oda	Bezzaz Hacı Ahmed	Han	Tahtani	1	1 Yıl	Hali
83	Peyke	Terzi Hamid Efendi	Han	Tahtani	1	1 Yıl	Hali
84	Dolap	Kazzaz Ömer Ağa	Han	Tahtani	1	1 Yıl	Hali
85	Oda	Malımoğlu	Han	Tahtani	1	1 Yıl	Hali
86	Ç.Oda	Kazzaz Tayyib	Han	Tahtani	1	1 Yıl	Hali
87	Ç.Oda	Zemidaroğlu Hafız	Han	Derununda	1	1 Yıl	Hali
88	Ç.Oda	Serezlioğlu Molla Mehmed	Han	Tahtani	1	1 Yıl	Hali
89	Ç.Oda	İbrahim Çavuş	Han	Tahtani	1	1 Yıl	Hali